

MET 'NIEUWE WEGEN' IN OUDE SPOREN

impressies van de conferentie Levensbeschouwing

Ooit waren ze een begrip: de katechetische landdagen. Eind zestiger, begin zeventiger jaren was er in het basisonderwijs van alles volop in beweging: het vak godsdienstonderwijs kreeg een andere naam, de vorm en de inhoud ervan kregen telkens weer andere accenten, zelfs de uitvoerders ervan werden anderen. En ergens midden in die bewegingen werd ook een geleidelijkaan groeiende groep nieuwe functionarissen geboren: de districtskatecheten. Aan hen de taak om al die bewegingen in en rond de school in goede banen te leiden en te begeleiden. Vaak op eenzame posten en in hun eentje viel er voor hen daarbij van alles te verkennen en te ontdekken. Binnen die verkenningstochten en ontdekkingsreizen waren de tweejaarlijkse landdagen als het ware telkens een oase. Tankstations, waar men kon bijtanken en zich weer kon opladen, gedachten uitwisselen en ideeën opdoen, maar waar men elkaar vooral ook als vakgenoten kon ontmoeten.

Gevarieerd programma-aanbod

In dit oude spoor trad de *Conferentie Levensbeschouwing: Nieuwe wegen voor het vak*, die op woensdag 5 juni j.l. door het KPC georganiseerd werd. Een conferentie die aandacht wilde geven aan het belang en (de versterking van) de positie van het vak godsdienst/levensbeschouwing binnen het basisonderwijs en aan mogelijke wegen om aan de invulling van dit leergebied vorm te geven.

Ruim 100 districtskatecheten, pabo-docenten uit Nederland en Vlaanderen en enkele Bisschoppelijk Gedelegeerden namen de uitnodiging aan om voor deze conferentie naar De Eenhoorn in Amersfoort te komen. Onder de poëtische leiding van dagvoorzitter Marion de Groot wachtte hen daar een gevarieerd programma.

ALS WIJ NIET... WIE DAN WEL?

Als wij niet meer geloven dat het kan,
wie dan wel?

Als wij niet meer vertrouwen op houden van,
wie dan wel?

Als wij niet proberen
om van fouten te leren,
als wij het getij niet keren,
wie dan wel?

Als wij er niet in slagen
de ideeën aan te dragen,
wie dan wel?

Als wij niet meer geloven dat het kan,
wie dan wel?

Als wij niet komen met een plan
wie dan wel?

Als wij er niet voor zorgen
dat de toekomst is geborgen
voor de kinderen van morgen,
wie dan wel?

Als wij onszelf niet dwingen
een gat in de lucht te zingen
waar zij in kunnen springen,
wie dan wel?

(Paul van Vliet, in *Woorden met elkaar*)

Binnengaan in een transitionele ruimte

Dr. Tjeu van den Berk, docent katechetiek aan de Katholieke Universiteit Utrecht, zette de toon van de dag met een prikkelend pleidooi om het denken over het vak godsdienst/levensbeschouwing niet te laten bepalen door een oppositie tussen een objectieve en een subjectieve werkelijkheid, tussen tast- en meetbaarheid en projectie. Veel meer situeerde hij - in aansluiting bij de Britse psycho-analyticus Winnicott en in zijn spoor Pruyser - het leergebied in een tussengebied: een 'transitionele of overgangssfeer'. V.d. Berk: "Wanneer een mens beide werelden - de subjectieve en de objectieve - op elkaar afstemt, creëert hij een derde type werkelijkheid, die van een andere orde is dan die van de zuivere reflectie of de zuiver objectieve. Deze transitionele werkelijkheid komt wel voor een deel voort uit de subjectieve en objectieve wereld, maar valt er niet mee samen; ze transformeert beide. Het doekje, speelgoedje of lappenpop van de peuter is wel een concreet ding, maar beslist niet zoals alle andere soortgelijke dingen: het is wel geladen door subjectieve gevoelens maar het is niet te reduceren tot een subjectieve ervaring. Het is iets dat buiten het subjectieve geplaatst is. Het kind projecteert dus een nieuwe werkelijkheid."

Illusie en werkelijkheid

De wereld van religie, kunst en levensbeschouwing zijn bij uitstek 'illusoir' te noemen; een wereld die zich afspeelt in de overgangssfeer van subject en object. Met 'illusoir' wordt dan niet bedoeld: vergissing, dwaling of waandenkbeeld, maar het betekent dat een bepaalde werkelijkheid voor ons een symbolische betekenis heeft gekregen. Een symbool kan niet gereduceerd worden tot de empirisch zintuiglijke wereld, noch tot de wereld van de bewuste reflectie. Van den Berk illustreert dit aan een voorbeeld: "Wanneer een bepaalde boom symbolische waarde voor ons krijgt, behoort hij nog slechts voor een deel thuis tussen de andere bomen. Het wordt zo men wil een 'heilige boom'. En iemand anders die aan deze boom geen symboolwaarde kan ontlenen, ziet scherp dat onze ervaring als illusie beschouwd dient te worden; hij is onmogelijk te herleiden tot een objectief te meten iets of tot een bewust logische gedachte. Hij bestaat voor ons in die derde transitionele ruimte. Voor mij bestaat die heilige boom echter wérkelijker dan de andere bomen, juist omdat het geen gewone boom meer is. De wolf in Roodkapje bestaat écht, waarschijnlijk échter dan de wolf in de dierentuin, maar hij bestaat als resultaat van een verbeeldende projectie."

Symbolen: poorten tot het Andere

Een groot gevaar voor het vak godsdienst/levensbeschouwing is, betoogde Van den Berk verder, deze 'illusoire' sfeer te herleiden tot een louter subjectieve of tot een louter objectieve aangelegenheid. God bestaat immers niet zoals de dingen of menselijke subjecten bestaan; niemand heeft God ooit gezien, maar juist daardoor blijft het venster op de eeuwigheid open. In het vak godsdienst/levensbeschouwing gaat het niet om informatie, maar om initiatie, om inwijding in het transitionele geheim.

Kenmerkend voor deze transitionele ruimte zijn symbolen. In onderscheid met tekens (die meestal code-gebonden zijn), zijn symbolen code-vrij. Met voorbeelden van Van den Berk: het woord 'stier' kan verwijzen naar het betreffende dier, maar het kan ook allerlei connotatieve betekenissen hebben, zoals de evangelist Lucas, een astrologisch huis, een Spaanse sherry, een Argentijns restaurant enzovoort. Een teken is altijd eenduidig, streng gecodeerd, rationeel perfect overdraagbaar. Het teken is doorzichtig, kunstmatig, voorspelbaar en overdraagbaar. "Het symbool daarentegen is onvoorspelbaar, vaag en ondoorgroendelijk. Het symbool openbaart zich juist in een concrete ruimte, is verrassend en onbeheersbaar in al zijn implicaties. (...) Symbolen spelen klaar wat tekens nog niet eens proberen, namelijk de creatieve emancipatie van het individu. Tekens op zich laten de creatieve vermogens van mensen onaangeroerd en openen alleen een weg tot de westerse rationaliteit. Symbolen echter brengen je in contact met je onbewuste, het zijn de poorten tot het Andere, het zijn de enige poorten tot transcendentie en tot spiritualiteit. Het symbool blijft daarom ook altijd dubbelzinnig, meerzinnig, ambigu."

Pedagogische grondwetten

Aan het slot van zijn toespraak formuleerde Van den Berk een aantal pedagogisch-didactische implicaties en mogelijkheden om met kinderen juist dat overgangsgebied vol symbolen binnen te treden en onbevangen te verkennen.

"Begeef je met kinderen en jongeren in die transitionele ruimte. Blijf niet hangen in de objectieve dan wel subjectieve wereld. We dienen constant die wereld, die overgangswerkelijkheid te betreden. (...) We zullen op zoek moeten gaan en moeten aansluiten bij de symboliseringsprocessen en mythen van deze tijd, bij onze dromen en visioenen, bij wat ons nu beweegt. En tot onze grote verrassing zullen we in de diepte dan op dezelfde bron vol levenswater stoten als die waarop sommige mensen uit de bijbel gestoten zijn. Onze dromende verbeelding werkt aan de hand van dezelfde eeuwenoude vragen als: Waar kom ik vandaan? Wat staat me hier te doen? Waar ga ik naar toe?"

Behalve te putten uit onze persoonlijke context, dienen we, volgens Van den Berk, ook onze 'illusoire stof' van de meest verschillende plaatsen vandaan te halen: mythologie, sprookjesstudies en folkloristische studies, uit het materiaal waar neuroses vandaan komen, psychosen en stress, onze dromen, archeologie en paleontologie, etnologie, gedragsonderzoek, culturele antropologie, diepte-psychologie, mode, filmkunde, popmuziek, videoclip, sport, maar ook sociaal-kritische verhalen van onderdrukking en bevrijding. En uiteraard - en niet als toegift - kan dat ook uit de bijbel, de overlevering en de kerken, op voorwaarde dat deze 'stof' als transitioneel van aard wordt ervaren, als een 'illusie', als een symbool.

"Redeneer niet al teveel met je kinderen", betoogde Van den Berk tot slot, "maar zoek voor hen grazige weiden op. En zie het als je grootste voldoening dat ze aan het grazen zijn. Meer is in wezen niet nodig. Kies voor die 'werkvormen' waarin wat te grazen is, waarin onvoorspelbaar is wat er uit komt, waarin speelsheid, creativiteit en spontaneïteit centraal staan, waarbij het leven niet tot lesstof herleid wordt. Zoek voornamelijk media op die een transitoir karakter hebben: verhalen, geluiden, geuren, kleuren, beelden, drama en onderném ook wat, liefst bij het enge keurslijf van het rooster om: bezoek voor-beeldige mensen, reis ergens naar toe, laat ze werkstukken maken, projecten opzetten, onderzoek doen, opdrachten uitvoeren waarin ze een stuk autonomie mogen tonen. Sla ze niet te laag aan!"

Workshops

Aan de deelnemers werd in twee rondes een serie workshops aangeboden met een accent op zelf doen, zelf kennismaken, zelf ontdekken. Deze workshops bewogen zich rond een negental

onderwerpen, die ieder voor zich een bijdrage kunnen zijn aan de vormgeving en inrichting van het leergebied: muziek en liederen, sacred dance en drama, (intercultureel) verhalen vertellen, filosoferen met kinderen, werken met prentenboeken, kijken naar kunst, interreligieus vieren, ervaringsgericht onderwijs en levo. Met name voor de workshops over (intercultureel) verhalen vertellen en over filosoferen met kinderen - momenteel highlights in levensbeschouwelijk onderwijsland - bestond grote belangstelling. Als enigen werden ze dan ook twee keer aangeboden en beide keren werden ze druk bezocht. Aanzienlijke belangstelling was er verder ook voor de workshops rond kunst, prentenboeken en rond interreligieus vieren.

DE SPROOKJESSCHRIJVER

Ik ken een man die verhaaltjes verzint
en 's morgens al heel in de vroege begint.

Hij schrijft over heksen en elfen en feeën
van kwart over zessen tot 's middags bij tweeën.

Hij schrijft over prinsen en over prinsessen
van kwart over tweeën tot 's avonds bij zessen.

Dan slaapt hij en 's morgens begint hij weer vroeg.
Hij heeft aan een inktpotje lang niet genoeg.

Hij heeft in zijn tuin dus een vijver vol inkt,
een vijver door donkere struiken omringd,

en altijd, wanneer hij moet denken, die schrijver,
danm doopt hij zijn kroontjespen weer in de vijver.

Hij heeft nu al tienduizend sprookjes verzonnen
en is nu weer pas aan een ander begonnen.

En als hij daar zit tot het eind van zijn leven,
misschien is die vijver dan leeggeschreven.

(Annie M.G. Schmidt)

De dag werd plenair afgerond met een kort optreden van Peter Vermaat, verteller en theoloog. Onder het motto: 'Verhalen horen bij het vak' bracht hij door middel van het boeiend en pakkend vertellen van een aantal 'katechetische' verhalen al doende iets in beeld van het belang van verhalen voor het leergebied godsdienst/levensbeschouwing.

Toekomst van de districtskatecheet

In de loop van de dag werd voor de aanwezige districtskatecheten een project van de Bond KBO en het College van Bisschoppelijk Gedelegeerden gepresenteerd. Dit project is gericht op

een versterking van de positie van districtskatecheten als begeleid(st)ers binnen het katholiek basisonderwijs. Een project bij de uitvoering waarvan het KPC de komende jaren uitdrukkelijk betrokken zal zijn.

School en Godsdienst: 50 jaar

Vermeld moet ook worden, dat er gedurende heel de conferentie op een bescheiden, maar tegelijk wel nadrukkelijk zichtbare wijze aandacht was voor het feit, dat het tijdschrift *School en Godsdienst* dit jaar aan zijn vijftigste jaargang bezig is. In een korte toespraak vergeleek redactielid Els v.d. Pluijm het tijdschrift met een knuffel die mensen hun leven lang dierbaar kan blijven, soms heel uitdrukkelijk aanwezig, dan weer als het ware verborgen op de achtergrond. Een knuffel waaraan je ook juist die dingen kwijt kunt, die je lang niet overal kwijt kunt. Verder werd overal in de conferentieruimten van De Eenhoorn middels billboards de aandacht gevestigd op de verschillende functies die *School en Godsdienst* in de loop der jaren heeft vervuld en nog steeds vervult: graven naar..., praten over..., werken aan..., waken over..., vechten voor..., luisteren naar...

ER STAAT EEN MUUR IN DE WERELD

Er staat een muur in de wereld
aan de ene kant woont de verwachting
aan de andere kant het wachten.
Zij spelen niet met elkaar.

Er staat een muur in de wereld
aan de ene kant woont de droom
aan de andere kant de slaap.
Zij spelen niet met elkaar.

Er staat een muur in de wereld
aan de ene kant woont de verwondering
aan de andere kant de berekening.
Zij spelen niet met elkaar.

Er staat een muur in de wereld
aan de ene kant woont de verbeelding
aan de andere kant het verstand.
Zij spelen niet met elkaar.

Er staat een muur in de wereld
aan de ene kant woont het verhaal
aan de andere kant de wet.
Zij spelen niet met elkaar.

(vrij naar een gedicht uit *Het verhaal*)